

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”
ІНСТИТУТ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

На правах рукопису

УДК 9/477.8+438/

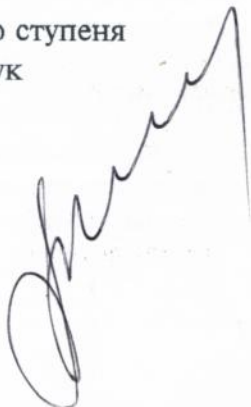
МАЗУР
Орест Ярославович

**СХІДНА ГАЛИЧИНА У РОКИ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1914-1918)**

Спеціальність 20.02.22 — Військова історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів — 1997

355.48

Дисертацією є рукопис.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00437164 (P)

Роботу виконано на кафедрі історії України гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка".

Науковий керівник — **Дещинський Леонтій Євгенович**
доктор історичних наук, професор.

Офіційні опоненти — **Плисюк Василь Пилипович**
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства
Львівського Державного аграрного університету.
Сухий Олексій Миколайович
кандидат історичних наук, доцент кафедри
новітньої історії України Львівського Державного
університету ім. І.Франка.

Провідна установа — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України.

Захист відбудеться "25" червня 1997 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої Вченої Ради К 04.06.02 у Державному університеті "Львівська політехніка" (адреса: 290646, м. Львів-13, вул. С.Бандери, 12, ауд. 225 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного університету "Львівська політехніка" за адресою: вул. Професорська, 1.

Автореферат розісланий "23" травня 1997 року.

Відгуки надсилати за адресою: 290646, м. Львів-13, вул. С.Бандери, 12. Відділ аспірантури.

Вчений секретар спеціалізованої Вченої Ради
кандидат філософських наук,
доцент, полковник

Гусев В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Український народ пройшов складний історичний шлях, политий кров'ю і потом багатьох поколінь, шлях боротьби за свою самостійність і незалежність. В сучасних умовах посилився інтерес до вивчення історичного минулого. Історія Східної Галичини у роки Першої світової війни привертає увагу широкого кола учених, краєзнавців. Її вивчення має науково-пізнавальне й практичне значення. Українські політичні партії, як партії парламентського типу, показали зразок співпраці у визвольних змаганнях за незалежну соборну Українську державу. Цей досвід є повчальним і для сучасного процесу державотворення, який проходить у складних внутрішньо і зовнішньополітичних умовах.

Для успішного вирішення державотворчих питань необхідний як світовий, так і власний досвід, аналіз помилок, допущених під час визвольних змагань українців у ХХ столітті. Проблема меншовартості в окремих політиків щодо північного сусіда збереглася, на превеликий жаль, до наших днів. Проімперські сили Росії намагаються дестабілізувати політичну ситуацію в Україні, висловлюють територіальні претензії, намагаються зберегти військову присутність на території незалежної держави.

Негативним фактором у політичному житті України є взаємне поборювання серед політичних партій державницького спрямування, чвари, гіпертрофована амбітність окремих політиків, відсутність толерантності, готовності до компромісів. Міжконфесійні чвари, відсутність єдиної помісної Української церкви не сприяють консолідації української нації. Все це разом діє на користь антиукраїнських сил, послаблює Українську державу. Досвід визвольних змагань українців у ХХ ст. свідчить про необхідність захисту територіальної і державної незалежності.

Об'єктивне висвітлення історичного минулого українського народу не вкладалося у прокрустове ложе радянсько-партійної історичної науки, характерною рисою якої була фальсифікація. Дослідження визвольних змагань українців у роки Першої світової війни, діяльність УГКЦ та її митрополита А.Шептицького належали до заборонених тем. Натомість всіляко заохочувалися кон'юнктурні “дослідження” по викриттю “українського буржуазного націоналізму”.

Все це робить надзвичайно актуальним вивчення досвіду визвольних змагань українців під час Першої світової війни — насамперед українських політичних партій та організацій, зокрема Східної Галичини. Висновки та рекомендації роботи повинні використовуватися у сучасних умовах з метою запобігти національній катастрофі — втраті державності України.

Об'єктом наукової роботи є історія Східної Галичини у роки Першої світової війни.

Предметом дослідження є українське питання у контексті міжнародної політики, імперська антиукраїнська політика російського царизму, практична робота понадпартійних організацій Східної Галичини та діяльність політичних емігрантів Наддніпрянської України у боротьбі за незалежну державу, вплив та наслідки війни для земель Східної Галичини.

Хронологічні та територіальні рамки дослідження охоплюють період 1914-1918 рр., до розпаду австро-угорської монархії. Територіальні рамки продиктовані темою дисертаційної роботи.

Стан наукового розроблення теми. У дослідженні даної проблеми умовно можна виділити три етапи.

Перший — війна та міжвоєнне двадцятиріччя. Напередодні і особливо з початком Першої світової війни зростає увага реакційної російської історіографії до історії західноукраїнських земель і, зокрема, до Східної Галичини. Виконуючи замовлення царизму, автори цих праць

головне завдання вбачали в обґрунтуванні імперських загарбницьких планів Росії щодо українських етнічних земель.¹

Діаметрально протилежні позиції займали українські автори. Вже в 1914 р. накладом Союзу визволення України вийшло декілька брошур.² Їх мета полягала в ознайомленні і приверненні уваги європейської громадськості до українського питання. Першою спробою висвітлення окупаційної політики російських властей у Східній Галичині стала праця І.Петровича.³ Вона не втратила своєї цінності, хоча написана лише на доступних на той час матеріалах, надрукованих у галицькій пресі. Викриттю реакційної політики російського царизму, переслідувань і нищення українства присвячені дослідження Д.Дорошенка, С.Єфремова, М.Михайленка.⁴

¹ Див.: Бурчак Л. Галиция, ее прошлое и настоящее. — М., 1914; Вергун Д. Что такое Галиция? — СПб., 1915; Галичина, Буковина, Угорская Русь. — М., 1915; Дружковский В. Современная Галиция. — Екатеринослав, 1914; Казанский П.Е. Присоединение Галичины, Буковины и Угорской Руси. — Одесса, 1914; Лазаревский В.А. Русский народ в Карпатах. Галицкая Русь в ее борьбе за свою национальную самобытность. — К., 1915; Милоков П.Н. Территориальные приобретения России//Сб.: "Чего ждет Россия от войны". — П-д., 1915; Современная Галичина. Этнографическое и культурно-политическое состояние ее в связи с национально-общественными настроениями. — 1914; Червоная Карпатская Русь — часть единой и неделимой Руси. — К., 1915; Ястребов Н.В. Галиция накануне Великой войны 1914 года. — П-д., 1915.

² Ein Veberlick der Geschichte der Ukraina. Von M.Hruschewskyj, Professor der Geschichte an der Universität in Lemberg. — Wien, 1914; Дорошенко В. Півтораста літ української політичної думки. — Відень, 1914; Цегельський Л. Не визволителька, а гнобителька народів /Як Росія визволяла Україну/. — Софія, 1914; його ж. З чого виникла війна, та що може вона принести. — Відень, 1915; його ж. Самостійна Україна. — Відень, 1915.

³ Петрович І. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 — червень 1915. — Львів, 1915.

⁴ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). Ч.1. Галицька руїна 1914-1917 рр. — Львів, 1923; його ж. Арест и ссылка митрополита А.Шептицького// "На чужой стороне". Кн.ХІІІ. — Прага, 1925; Єфремов С. До історії "Галицької руїни" 1914-1915 рр. (В жандармському освітленні) //Україна. Кн.4. — 1924; Михайленко М. "Визвольні маніфести" російського уряду в теперішній війні. — Відень, 1915; його ж. Росія й Україна. З приводу теперішньої війни. — Відень, 1915.

Помітним явищем в українській історіографії міжвоєнного періоду стали праці відомого громадського діяча і політика К. Левицького, присвячені історії політичної думки галицьких українців в 1848-1914 рр. та історії визвольних змагань періоду Першої світової війни.¹ Дослідження містять значний фактичний матеріал.

Початки стрілецького руху, ставлення до нього українського громадянства, його зростання і розвиток, обставини формування, організації, героїчну збройну боротьбу галицької молоді проти російських поневоловачів у військовому формуванні — легіоні Українських Січових Стрільців — описали сучасники і біографи подій.² Стрілецькі подвиги знайшли висвітлення в узагальнюючих працях.³

Історію виникнення, генезу, співробітництво галицьких москвофілів з російським царизмом та наслідки їх зрадницької політики розглядаються у ряді досліджень українських істориків.⁴ Наслідком роботи організованого з ініціативи москвофілів Талергофського комітету був вихід Альманаху.⁵ Його не можна віднести до наукових досліджень, але цікавими є спогади колишніх в'язнів австрійських концтаборів, їх щоденники, документальні матеріали, що свідчать про терор,

¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. — Львів, 1926; його ж. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918. — Львів, 1928.

² Назарук О. Слідами УСС. — Львів, 1916; Темницький В. Українські Січові Стрільці (думки з приводу українського мілітарного руху). — Відень, 1915; Думін О. Історія легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918. — Львів, 1936; Українські Січові Стрільці 1914-1920. — Львів, 1935.

³ Історія українського війська. — Львів, 1936.

⁴ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. — Львів, 1935; Маковський В. Талергоф. Спогади і документи. — Львів, 1934; його ж. Гмінд. Табор українських збігців і виселенців у часі Першої світової війни 1914-1918. — Львів, 1935.

⁵ Талергофський альманах. Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилій над карпаторусским народом во время всемирной войны 1914-1917 гг. — Львов, 1924; Вып. II. — Львов, 1925; Вып. III. — Львов, 1930; Вып. IV. — Львов, 1932.

власгтований над цивільним населенням. Апологети москвофільства намагалися облити політичне керівництво і перекласти вину за Талергоф на український політичний провід. До таких авторів, серед їх великої кількості, належать В.Р.Ваврик, А.Є.Хиляк.¹ При використанні подібних видань, слід критично ставитися до них, пам'ятаючи, з якого політичного табору вони вийшли.

Серед праць, присвячених постаті митрополита УГКЦ А.Шептицького, виділимо дві праці, які, на наш погляд, найяскравіше і всебічно характеризують його діяльність.² Опіка Союзу визволення України над полоненими українцями російської армії, культурно-освітня, національно-патріотична робота серед них висвітлена одним із перших О.Терлецьким.³

Загарбання Галичини Росією, реакційна політика окупаційної адміністрації, терор проти мирного населення краю, розв'язаний на початку війни австрійськими властями, руйнування та шкоди, завдані військовими діями, знайшли своє висвітлення у польській історіографії воєнного часу та міжвоєнного періоду.⁴ Характерною рисою мемуарної літератури є тенденційний підхід і пропагандистсько-політичний характер. Лише нечисленні публікації виходили з-під пера людей, не заангажованих безпосередньо у політичній діяльності. Серед них виділяється

¹ Ваврик В.Р. В водовороті. — Львов, 1926; Хиляк А.Е. Виновники Талергофа (в освещении исторических документов). — Львов, 1933.

² Царський вязень 1914-1917. — Львів, 1918; Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький. Короткий життєпис і огляд його Церковно-Народної діяльності. — Філадельфія, 1937.

³ Терлецький О. Історія української громади в Раштаті 1915-1918. — Київ-Ляйпціг, 1919.

⁴ Baczyński S. Galicya Wschodnia ze Lwowem. — Lwów, 1915; Janusz Bohdan. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie. — Lwów, 1915; Biliński L. Wspomnienia i dokumenty. 1846-1922. — Warszawa, 1924-1925; Bobrzyński M. Wskrzeszenie państwa polskiego. Szkic historyczny. 1914-1923. — Kraków, 1920-1925; Daszyński I. Pamiętniki. т.ІІ. — Kraków, 1926; Głabiński S. Wspomnienia polityczne. Część I, pod zaborem austriackim. — Pelplin, 1939.

фундаментальна збірка документів, що стосуються відновлення польської державності, а також ряд праць, де міститься певний фактографічний матеріал з історії Галичини.¹

Другий етап — радянський. Праці істориків та їх історичні концепції будувалися у відповідності з вимогами радянського тоталітарного режиму і захисту його ідеологічних постулатів. Дослідження визвольних змагань українців на початку ХХ ст., діяльність УГКЦ та митрополита А.Шептицького грубо фальсифікувалися. Це були кон'юнктурні “дослідження” по викриттю “союзу українського буржуазного націоналізму і УГКЦ”. Будь-які спроби об'єктивного висвітлення подій історичного минулого тут же підлягали покаранню. Прикладом гонінь може бути О.Ю.Карпенко, праці якого були розцінені як рецидив українського буржуазного націоналізму.²

Незважаючи на ідеологічну зашореність, у цей період з'явилися праці, автори яких на базі історичних джерел нагромадили цікавий фактичний матеріал з економічного життя, соціального і національного складу населення західноукраїнських земель початку ХХ ст.³

Третій — сучасний період. На початку 90-х років вийшли узагальнюючі монографії та окремі дослідження українських істориків ді-

¹ Kumaniecki K. Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 — styczeń 1924. — Warszawa-Kraków, 1924; Kutrzeba S. Polska odrodzona 1914-1922. — Kraków, 1922; Polska w pamiętnikach wielkiej wojny 1914-1918, zebrał i objaśnił M.Sokolnicki. — Warszawa, 1925.

² Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. // Історія західноукраїнських земель. — 1957. — Вип. I. — С. 59-90.

³ Ковальчак Г.І. Розвиток фабрично-заводської промисловості в Східній Галичині в кінці ХІХ — поч. ХХ ст. // Історія західноукраїнських земель. — К., 1960. — Вип. 5. — С. 57-74; Свежинський П.В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці ХІХ — на поч. ХХ ст. — Львів, 1966; Хонігсман Я.С. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.). — Львів, 1971; Макарчук С.А. Етносоціальне розвиток і національні відносини на западноукраїнських землях в період імперіалізму. — Львів, 1983.

аспори, а також вітчизняних вчених, присвячені проблемам новітньої історії України.¹ Характерною особливістю цих праць є нова історична концепція.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності обраної теми і враховуючи недостатню наукову розробку проблеми, автор прагнув показати роль і значення українського питання у контексті міжнародної політики, імперську антиукраїнську політику російського царизму, боротьбу українських політичних організацій за створення незалежної, соборної Української держави. Враховуючи складність та багатоплановість даної проблеми, автор передбачає вирішення наступних завдань:

— розкрити дискримінаційну політику австрійського уряду щодо українців;

— крізь призму політичної боротьби простежити українсько-польські стосунки та зрадницьку позицію, зайняту галицькими москвофілами;

— висвітлити впровадження “русских начал” окупаційною російською адміністрацією в 1914-1915 рр. та їх наслідки;

— всебічно проаналізувати діяльність українських політичних сил за відновлення української державності;

— показати вплив наслідків війни на економіку і становище населення краю.

¹ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. — К., 1993; Мороз Валентин. Україна в двадцятому столітті. — Тернопіль, 1992; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. — К., 1993; Красівський Орест. За українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького в 1918-1923 рр. — Львів, 1996; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939 р.). — Івано-Франківськ, 1993; Патер Іван. Перемишль і Перемищина під час російської окупації у березні-червні 1915 року//Перемишль і Перемиська земля протягом віків. — Перемишль-Львів, 1996. — С.159-176; Цвенгрош Г. Апостольський престол і митрополит А.Шептицький (Невідомі взаємини між Апостольським Престолом і Митрополитом А.Шептицьким у 1918-1919 рр.) у контексті східногалицької політики Франції. — Львів, 1991; його ж. Митрополит Андрій Шептицький. — Львів, 1995.

Методологічною основою наукової роботи є принцип об'єктивності, логічний, порівняльний та конкретно-історичний методи у висвітленні даної проблеми.

Джерельна база дослідження. Важливим джерелом для написання дисертації послужили матеріали офіційних переписів населення 1900, 1910, 1921 рр. і архівні документи, що відображають етносоціальний склад, соціальні та політичні фактори міграції населення. Публікації офіційної статистики та різних установ, які займалися збором матеріалів про шкоди, завдані війною. Публікації збірників документів радянського періоду.¹ Незважаючи на тенденційність у підборі, упорядники зуміли включити такі документи, що мають важливе значення для вивчення даної теми. Краще виглядає справа з виданням документальних збірників у діаспорі.² У них вміщені матеріали з політичної історії і суспільно-політичної думки.

Фактологічну основу дослідження склали матеріали з архівних фондів України і Росії. Вивчаючи поставлену проблему, автор опрацював фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові: "Галицьке намісництво. Президія", "Центральний Талергофський Комітет у Львові 1914-1939", "Крайове нафтове товариство у м. Львові 1880-1939", "Крайове сільськогосподарське товариство "Сільський господар" м. Львів 1898-1939", "Канцелярія Перемиського губернатора 1915-1916 рр."³; фонди Державного архіву Львівської області: "Управління Львівського градоначальника 1914-1915 рр.", "Дирекція поліції у Львові.

¹ З історії революційного руху у Львові 1917-1939. — Львів, 1957; Під прапором Жовтня. Документи й матеріали. — Львів, 1957; Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. — К., 1986; Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. Документи і матеріали. — Ужгород, 1986; Правда про унію. Документи і матеріали. — Львів, 1968.

² Вивід прав України. Документи і матеріали до історії української політичної думки. — Нью-Йорк, 1964; Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали (упор. Гунчак Т., Сольчаник Р.). Т.1. — Нью-Йорк, 1983.

³ ЦДІА України, м. Львів. — Ф.146, 147, 207, 302, 645.

Президія”, ”Канцелярія Львівського губернатора 1914-1917 рр.”¹, Центрального державного історичного архіву України у Києві², а також російських архівів: Російського державного військово-історичного архіву³, Російського державного історичного архіву у Санкт-Петербурзі⁴, а також Архіву зовнішньої політики Росії. Слід відзначити, що знайдені документи не однакові за своєю важливістю і достовірністю, потребують критичного аналізу та осмислення. Особливий інтерес представляють матеріали, вивезені російськими наїзниками при відступі з Галичини до Російської імперії, а також дипломатична переписка між міністерством закордонних справ і дипломатичними представниками в Австро-Угорщині, Німеччині, Ватікані, Бельгії та інших країнах. Виявлені документи свідчать про активне втручання Росії у справи сусідньої держави — австро-угорської монархії. Низка важливих і невідомих документів вперше введена у науковий обіг у даному дослідженні. Архівні документи використовувалися у співставленні з іншими джерелами (преса, мемуарна література, статистичні матеріали).

Автором використано пресові органи українських націонал-демократів “Діло”, москвофілів “Прикарпатская Русь”, польських краківських консерваторів “Czas”, окупаційних російських властей “Львовское военное слово” та деякі інші. Для висвітлення діяльності Союзу визволення України важливе значення має періодичне видання “Вістник Союзу визволення України”, який виходив у Відні. Загалом тогочасна галицька преса містить значний фактичний матеріал. Важливим джерелом є мемуарна література.⁵ Спогади використані як фактологічний

¹ ДАЛО. — Ф. 269, 350, 907.

² ЦДІА України, м. Київ. — Ф. 274, 361, 363, 365, 717.

³ РГВИА. — Ф. 2003, 2067, 2068, 13216, 13219.

⁴ РГИА в Санкт-Петербурге. — Ф. 465, 797, 821, 1470.

⁵ Брусилів А. А. Мои воспоминания. — М., 1963; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). Ч. 1. Галицька руїна 1914-1917 рр. — Львів, 1923; його ж. Война и революция на Украине//Революция на Украине: по мемуарам белых. — М.-Л., 1930. — С. 54-98; Милюков П. Н. Воспоминания. В 2-х томах. Т. 2. — М., 1990; Ронге М. Разведка и контрразведка. — М., 1937; Трильовський Кирило. З моїх споминів//Календар “Червоної Калини”, 1927.

матеріал, з критичним осмисленням думок, висловлених авторами, що належали до різних політичних таборів і держав. Коротка характеристика джерел свідчить про їх значний обсяг, різноманітний характер і дає можливість для об'єктивного висвітлення історії українського народу у новітню добу. Поєднання архівних документів, статистичних матеріалів, преси, мемуарної літератури значно розширило джерельну базу дослідження, допомогло уникнути однобічного висвітлення подій.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що дана проблема була сфальсифікована у радянській історіографії і автор, використовуючи невідомі й ще не опубліковані документи, по-новому концептуально підходить до проблеми боротьби українського народу за незалежну соборну Українську державу. Дослідження доповнює знання з історії західноукраїнських земель, сприяє цілісному відтворенню українських національно-визвольних змагань.

Практичне значення. Матеріали дисертації можуть бути використані для написання узагальнюючих праць з історії України, міжнародних відносин і політології, при розробці навчальних курсів з історії національно-визвольної боротьби українського народу, у просвітницькій діяльності і краснавчій роботі.

Апробація і рівень результатів дисертації. Основні положення дисертації апробовані на засіданні кафедри історії України, науки і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка", в опублікованих статтях, доповідях і виступах на міжнародних конференціях: "Збройні Сили України: історія і сучасність" (Львів, 1991), "Українці в Канаді" (Івано-Франківськ, 1991), 75-річчя Західно-Української Народної Республіки (Івано-Франківськ, 1993), "Збройні Сили України — гарант її незалежності: уроки минулого і сучасність" (Львів, 1996), "Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст." (Івано-Франківськ, 1996), До 130-річчя від дня народження М.С.Грушевського (Львів, 1996), "Українська національна ідея та процес державотворення в сучасній Україні" (Львів, 1997).

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, приміток, списку використаних джерел і літератури, додатків.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист.

1. Самовіддана і жертвна громадська робота інтелігенції і духовенства греко-католицької церкви сприяла національному, політичному, культурному і господарському згуртуванню галицьких українців. Напередодні Першої світової війни вони перетворилися у самосвідому спільноту, метою якої стало самостійне політичне життя. Провідні українські партії визнали українську державність за кінцеву мету своїх змагань.

2. Пастирська і суспільно-політична діяльність митрополита УГКЦ А.Шептицького мала великий вплив на вироблення основних напрямів української політики в роки Першої світової війни. Йому належить розробка плану устрою відновленої Української держави.

3. Антиавстрійські випадки російської преси, діяльність чорносотенних товариств і організацій, пропаганда синодального православ'я, матеріальна підтримка галицьких москвофілів, втручання у внутрішні справи Австро-Угорщини свідчили, що російський царизм готував ґрунт для анексії Галичини.

4. Збройне зіткнення між Австро-Угорщиною і Росією українські політики Галичини і Наддніпрянщини, об'єднавши свої зусилля, пов'язували із здійсненням великого ідеалу — створенням самостійної Української держави. Завдяки їх діяльності українське питання стало головним у політиці країн Антанти і Троїстого союзу, тобто набуло міжнародного значення.

5. Головна Українська Рада, Союз визволення України, Загальна Українська Рада, Українська Парламентарна Репрезентація — самостійницькі українські політичні організації створені для політичної орієнтації українського народу і захисту його національних інтересів, вели наполегливу роботу, спрямовану на відновлення незалежної Української держави.

Характерною рисою у їх діяльності було ознайомлення європейської громадськості з прагненням українського народу до незалежності.

6. Політика російських властей на окупованих українських землях в 1914-1915 рр. полягала у забороні і знищенні всього українського, перетворення краю на одну із внутрішніх губерній “единой і неделимой” імперії. Діяльність російських чиновників різних рангів і політичних мастей, релігійних фанатиків, очолованих архієпископом Євлогієм, спричинила погром українського національного життя і пограбування Галичини. У такий спосіб царизм вирішив покінчити з не-нависним для нього “українським питанням”.

7. Населення Галичини, втягнуте у братовбивче побоїще, протягом чотирьох років перебувало у зоні жорстоких боїв між арміями ворожих держав і зазнало всіх жахів війни. Воюючі держави вели війну за рахунок пограбування окупованих територій. Війна спричинила великі матеріальні шкоди, голод, руйнування, людські жертви.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, актуальність, хронологічні та територіальні рамки. Визначено об’єкт дослідження, його мету і завдання. Охарактеризовано стан розробки проблеми та джерельну базу дисертації. Зроблено огляд літератури, дано її критичний аналіз. Розкривається наукова новизна, практичне значення роботи, її апробація.

У першому розділі — “Соціально-економічне і суспільно-політичне становище краю напередодні війни” — визначаються особливості розвитку українських земель у складі Австро-Угорської імперії. Спираючись на досягнуті результати досліджень, залучаючи статистичні та архівні матеріали, автор розглядає національну структуру населення, соціально-економічні і політичні відносини.

Своєрідність розвитку капіталізму в Австро-Угорщині полягала у тому, що через відсутність заморських колоній, нещадної експлуатації зазнавали уярмлені народи, в тому числі й український. Наведений фактичний матеріал переконливо свідчить, що центральний уряд у Відні

розглядав східні провінції монархії як джерело дешевої робочої сили і сировинну базу для промислових центрів, вигідний ринок збуту товарів. Характерною рисою у розвитку промисловості Галичини було проникнення іноземного капіталу. Аграрний лад характеризувався пануванням великого землеволодіння у поєднанні з малоземеллям і безземеллям. Слабо розвинена промисловість, її однобічність, важкі умови праці, низька заробітна плата, аграрне перенаселення, відсутність можливостей знайти засоби для існування викликали масову еміграцію. Період з 90-х років XIX ст. до початку Першої світової війни негативно позначився на чисельності населення, його національній і соціальній структурі.

Аналіз суспільно-політичного життя розкриває реакційну, дискримінаційну політику австрійського уряду і місцевої польської адміністрації щодо українського народу. Незважаючи на польське засилля, для оборони своїх національних прав, українці зуміли створити власні політичні, економічні, громадські, культурні та наукові організації, товариства й установи. Громадська праця інтелігенції та духовенства, керованого митрополитом А.Шептицьким, сприяла національному, політичному і господарському згуртуванню українців.

У роботі висвітлюється участь широких верств населення, керованих українськими політичними партіями державницького спрямування, у боротьбі за конституційні і національні права. Основні домагання українців зосереджувалися на вимогах поділу Галичини за етнічним принципом на дві частини — східну українську і західну польську з окремими сеймами у Львові і Кракові, запровадження нового виборчого закону до Віденського парламенту і Крайового сейму, конституційного забезпечення політичних свобод, заснування українських шкіл і українського університету. Прагнення українського політичного табору висловила УНДП, одна з найсильніших і впливових українських партій, у програмі, прийнятій в 1913 р.

Окремо підкреслено вплив міжнародних подій на становище у Галичині. Балканські війни і загроза війни між Австро-Угорщиною і

Росією, загострення міжнародних протиріч викликали занепокоєння громадськості. З'являються гуртки і товариства по військовому навчанню молоді. Мілітарні товариства створювали як поляки, так і українці. Вони сподівалися у випадку поразки Росії у війні відновити свою державність. У передвоєнні роки відроджується ідея збройної боротьби за створення Української держави. Успішна пошукова робота дала можливість автору ввести до наукового обігу унікальні документи, що беззаперечно доводять втручання Росії у внутрішні справи Австро-Угорщини.

Автором зроблені висновки про те, що вся система центрального і місцевого управління австро-угорської монархії сприяла поневоленню українського народу, гальмувала його соціально-економічний і національний розвиток. Ворожа пропаганда з боку Росії свідчила про підготовку ґрунту для анексії Галичини у випадку війни. Провід українських політичних партій, вважав головною метою своєї діяльності створення незалежної Української держави.

Другий розділ — “Російська окупація та військове генерал-губернаторство Галичини 1914-1915 рр.” — присвячений розглядові імперіалістичної політики “великих” держав щодо українських земель, планам ведення війни, співвідношенням збройних сил Антанги і австро-німецького блоку, значення Галичини як плацдарму і театру військових дій, умовам майбутнього миру, запропонованого міністром закордонних справ Росії послам Англії і Франції, наслідкам Галицької битви — однієї з найбільших стратегічних операцій Першої світової війни.

“Визвольні” маніфести, висловлювання російських політиків, дипломатичні та інші важливі документи викрили справжні наміри правлячих кіл Росії — захоплення Галичини. Одним із важливих завдань у війні царизм вбачав придушення українського національно-визвольного руху. Вже 21 серпня 1914 р. головнокомандувач російської армії видав наказ про створення з театру військових дій, розташованого у межах Австро-Угорщини, особливого генерал-губернаторства.¹

¹ РГВИА. — Ф.2003. — Оп.1. — Д.1. — Л.27.

Ідеологічні засади діяльності російської цивільної адміністрації на окупованих українських землях базувалися на впровадженні “російської мови, закону і устрою”. По суті, це означало заборону всього українського і повне зросійщення українського народу.

Для висвітлення імперської, шовіністичної, антиукраїнської політики російських властей на окупованих землях, автором, вперше у повному обсязі вивчено і введено у науковий обіг знайдені у російських архівах звіти про “діяльність” всіх ланок генерал-губернаторського управління в 1914-1915 рр. Першим кроком на шляху впровадження чисто “русских начал” став новий адміністративний поділ, поява губернаторів, градоначальства, поліції, жандармського управління.

Життя регламентувалося обов’язковими до виконання постановами генерал-губернатора Галичини Г.О.Бобрінського. Його розпорядження заборонили вживання української мови в адміністрації, суді, громадських організаціях, видання українських часописів. Були закриті всі українські видавництва, книгарні, читальні, культурно-освітні установи. Запроваджувалася жорстока цензура. Натомість відкривалися російські школи та гімназії, курси по вивченню російської мови. Протягом десяти років планувалося відновити роботу 9 тисяч початкових шкіл на російських засадах у Галичині, Лемківщині та Північній Буковині.¹ Фактично це був план зросійщення початкової школи.

Російська адміністрація грубо порушувала громадянські права цивільного населення. З моменту окупації обмежувалося право на вільне пересування, в’їзд і виїзд з краю, запроваджено заручництво, примусове виселення сотень і тисяч людей з районів бойових дій. Широкого застосування набуло адміністративне виселення вглиб Російської імперії “шкідливих” і “підозрілих” осіб.

На основі архівних документів показано процес насильницького переведення греко-католиків у православ’я. Керівні кола Росії розглядали

¹ ЦДІА України, м.Київ. — Ф.361.—Оп.1.—Спр.111.—Арк.25-26.

переведення віруючих УГКЦ в лоно синодальної РПЦ, як міцний фундамент для “повного і тривалого державного об’єднання Галичини з Росією”.

Державницькі кола Росії розробляли українське, польське та єврейське питання. Особливу увагу вони приділили також діяльності українських політичних і громадських діячів, партій і організацій державницького спрямування. У полі зору жандармів перебували професор М.Грушевський, митрополит А.Шептицький, керівники Головної Української Ради і Союзу визволення України.

Невдачі на фронті і відступ російських військ весною 1915 р. супроводжувалися додатковими реквізіціями. Все, що не можна було вивезти, підлягало знищенню. Наказ про виселення всього чоловічого населення віком від 18 до 50 років у межі Росії збільшив хвилю біженців. Відступаючи, росіяни нищили історичні та культурні пам’ятки мистецтва, грабували найцінніші речі з українських інституцій, вивозили національні реліквії. Серед заручників, забраних росіянами, значну частину складала українська інтелігенція. У російських архівах зберігаються справи з описом майна, вивезеного в 1915 р., документи А.Шептицького, які на час роботи зберігалися у “спецфондах” і були недоступними для автора.

Таким чином, політика російських властей була спрямована на повне задушення українства і перетворення Галичини на одну із внутрішніх губерній Російської імперії. Дії окупаційної адміністрації викликали осуд і негативні коментарі не лише в українській, але й у російській та європейській пресі.

У третьому розділі — “Громадсько-політичні організації у змаганнях за відродження Української державності” висвітлено процес створення українських понадпартійних організацій галицьких українців Головної Української Ради (ГУР) і українців Наддніпрянщини — Союзу визволення України. Орієнтуючись на Центральні держави, вони поставили перед собою завдання відновити українську державність і створити самостійну Українську державу. Заходами ГУР

було створено легіон Українських Січових Стрільців, який в умовах Першої світової війни очолив збройну боротьбу за втілення в життя української національної ідеї. Українські Січові Стрільці — добровольча формація виступала як військово-політична організація. У підготовці кадрів для майбутньої української армії велику роботу проводив Союз визволення України (СВУ). На території Австрії та Німеччини створювалися спеціальні табори для військовополонених українців російської армії, з яких згодом створили дві українські дивізії. Характерною рисою діяльності ГУР і СВУ була широка пропагандистська діяльність, спрямована на ознайомлення європейської громадськості з прагненням українського народу до незалежної Української держави.

В травні 1915 р. була створена Загальна Українська Рада (ЗУР), що об'єднувала галичан, буковинців і наддніпрянців і яка виробляла напрям політичного життя українців на час війни. ЗУР проголосила, що її метою щодо українських земель уярмлених Росією — є вільна самостійна Українська держава, а для запоруки національної свободи український народ домагається сворення у межах Австро-Угорщини територіально-національної автономії.

Керівники ГУР, СВУ, Української парламентарної репрезентації рішуче протестували проти насильницьких дій російських властей у Галичині, які не витримували найелементарніших основ етики, не узгоджувалися з поняттям правової держави і порушували норми міжнародного права.

У розділі приділено значну увагу митрополиту А.Шептицькому, який мав великий вплив на українську політику під час Першої світової війни і підготував план устрою відновленої Української держави.

Акти 5 листопада 1916 р. про утворення "самостійного" Королівства Польського і розширення автономії Галичини привели до кризи у політичному керівництві і саморозпуску ЗУР. Політичний провід перейняла Українська Парламентарна Репрезентація (УПР). Дотримуючись

політичної орієнтації на Центральні держави, досягнення національно-політичних цілей УНР покладала надії на власні сили.

Проголошення IV Універсалом самостійної Української держави і укладення нею мирного договору у Бересті з Центральними державами викликало ентузіазм серед українців Галичини. Прагнення до миру і незалежності проявилось у багатотисячних маніфестаціях, народних вічах, мітингах та прийнятих ухвалах. Перебіг цих подій детально висвітлюється у дисертації.

Невдачі на фронтах, труднощі, викликані війною, боротьба поневолених народів за утворення національних держав примусили Карла I оголосити маніфест 16 жовтня 1918 р. про перетворення Австрії у федеративну державу. Спроба врятувати монархію не вдалася. 18 жовтня 1918 р. у Львові українські послы до австрійського парламенту та сеймові послы скликали Українську Конституанту (Установчі збори), які обрали Українську Національну Раду з повноваженнями парламенту. Очолив її Є.Петрушевич — голова УНР. Національна Рада ухвалила резолюції про створення Української держави на західно-українських землях.

Отже, український політичний провід зумів винести українське питання на міжнародний рівень. На жаль, не їх вина у тому, що віденський та берлінський кабінети не дотримувалися даних обіцянок і вели подвійну гру, використовуючи то українців, то поляків для досягнення своїх планів. Проте, тверда і непохитна воля українців мати свою незалежну державу завершилася проголошенням ЗУНР, а 22 січня 1919 р. актом злуки прилучилася з Українською Народною Республікою.

У четвертому розділі — “Наслідки війни для східногалицьких земель” аналізується вплив війни на всі ділянки життя, починаючи від людських втрат і закінчуючи руйнуванням економіки, житлового фонду, розоренням і зубожінням населення.

На багатому фактичному матеріалі показано, що населення Галичини зазнало всіх жахів війни, перебуваючи у зоні військових дій про-

тягом чотирьох років. Відступаючи в 1914 р. австрійці вивезли вглиб імперії понад 10 тисяч чоловік. Уособленням жорстокостей, нелюдських знущань став концентраційний табір Талергоф. За підрахунками автора, тут перебувало близько 7 тисяч чоловік зі Східної Галичини і понад тисячу чоловік з інших країв, що спростовує перебільшені цифри, наведені іншими дослідниками. Цивільне населення страждало як від австрійських, так і від російських окупаційних військ і властей. Порівнюючи з 1910 р., на час перепису 1921 р. населення Східної Галичини зменшилося майже на 500 тисяч чоловік.

Воюючі держави контролювали економіку Галичини з метою її нещадної експлуатації у військових інтересах. Повного руйнування зазнала промисловість, грошова вартість збитків досягала 440 млн. корон. Найбільше постраждало українське село. Сільське господарство було підірвано. Пересування військ, масові реквізиції, нестача робочих рук, коней, відсутність насіння призвели до катастрофічного скорочення посівних площ, падіння врожайності, виснаження та руйнування ґрунтів. Австрійський уряд при розпаді імперії не виплатив і залишився боржником села (збіжжя, худоба, реквізиції для армії) на суму понад 2 млрд. корон.¹ Значної шкоди зазнали міста і села. За неповними даними загальна кількість знищених житлових, господарських і промислових будинків перевищувала 300 тисяч.²

Грабіжницька політика воюючих держав та окупаційних властей викликала недоїдання і голод, масове поширення інфекційних захворювань. Допомога голодуючому населенню з боку окупаційних властей не виходила за рамки викликані обставинами воєнного часу. Вже на початку вересня 1915 р. у Львові розпочала свою діяльність Головна Рада товариства "Сільський господар". За ініціативою товариства було утворено Крайовий комітет відбудови. Питання відбудови українсь-

¹ ЦДІА України, м. Львів. — Ф.302. — Оп.1. — Спр.670. — Арк.1.

² ЦДІА України, м. Львів. — Ф.146. — Оп.60. — Спр.1201. — Арк.25-26.

ких економічних, культурних і просвітніх організацій перебувало в центрі уваги товариства “Просвіта”.

Отже, військові дії спричинилися до руйнування промисловості, сільського господарства, нищення комунікацій та засобів зв'язку, житлового фонду краю. Окупаційна політика австрійських і російських властей завдала великої шкоди. Затягування війни поглиблювало економічну і продовольчу кризу, збільшувало людські втрати. Воюючі держави вели війну за рахунок пограбування окупованих територій, в тому числі Галичини.

У висновках наголошується, що вибух війни поставив всі воюючі держави перед історичним фактом, та й зрештою перед випробуванням долі народів. Перша світова війна стала своєрідним каталізатором національно-визвольних змагань українців, поставила у міжнародному контексті українське питання. Українці, що опинилися поза межами Росії і галичани, мусли визначитися, по котрій бік двох ворогуючих воєнних союзів стати, щоб зберегти себе як цілісну націю й поставили собі за мету відновлення державності. Це зробили Українські Січові Стрільці, що воскресили ідею відродження незалежності і створення власних збройних сил у боротьбі за самостійність та соборність Української держави. Окупаційна політика царської адміністрації у часі Першої світової війни наочно довела, що найбільшою загрозою для самостійності українського народу була і залишається великодержавна, імперська політика Росії.

Політична орієнтація, вироблення загального напрямку української політики та захисту національних інтересів отримали втілення під час війни у діяльності Головної Української Ради, Союзу визволення України, Загальної Української Ради, Української Парламентарної Репрезентації. Українські політики, об'єднавшись, утворили єдиний політичний центр — Національну Раду, проголосили самостійність Галичини і утворили Західно-Українську Народну Республіку.

Узагальнюючи матеріал дослідження та висновки, автор вважає, що:

1. Боротьба за розв'язання українського національного питання в роки Першої світової війни, його місця і ролі у політиці держав Центрально-Східної та Західної Європи, висвітлення позицій українських політичних партій і організацій щодо державної незалежності та соборності, їх участь в організації військових сил у вирішенні долі України вимагає подальшого вивчення.

2. Здобуття державної незалежності повинно спиратися на власні сили в цілому, а не на зовнішню допомогу. Питання взаємозв'язку армії і політики було актуальним завжди і залишається таким і сьогодні.

3. Для розбудови держави потрібен її захист. Армія має виконувати свою основну політичну функцію — підтримку стабільності держави та захист її громадян.

4. Виховання національно свідомих громадян незалежної держави є однією із складових створення міцної боєздатної армії.

5. Об'єднання державницьких політичних сил, створення єдиної національної Української церкви, загально-національна єдність сприяють зміцненню Української держави та її розбудові.

У списку використаних джерел і літератури наводяться назви 175 праць, статей і документів.

У додатках (12 таблиць) узагальнено статистичні матеріали.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені автором в 14 публікаціях. Головні з яких:

1. Боротьба трудящих західноукраїнських земель проти німецького милітаризму і загрози війни//Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів. — 1985. — Вип.21. — с.82-88.

2. Питання державності в програмах українських політичних організацій напередодні Листопадової національно-демократичної революції//Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої

75-річчю Західно-Української Народної Республіки. — Івано-Франківськ. — 1993. — с.13-14 (у співавторстві).

3. Д.Донцов про політичне положення нації напередодні Першої світової війни//Вісник ДУ "Львівська політехніка". № 296. Вісник українознавства. — Львів. — 1995. — с.10-17.

4. Львів у роки Першої світової війни//Львів Історичні нариси. — Львів. — 1996. — с.304-324 (у співавторстві).

5. Союз визволення України: згуртування української національної еліти 1914-1918 рр. — Тернопіль. — 1996 (у співавторстві).

6. М.С.Грушевський: жандармські свідчення. — Львів. — 1997 (у співавторстві).

7. Союз визволення України і Українські Січові Стрільці. — Львів. — 1997 (у співавторстві).

8. Іван Франко і Союз визволення України. — Львів. — 1997 (у співавторстві).

9. Українці і поляки: угода 1914 року у світлі російської дипломатії. — Івано-Франківськ. — 1997 (у співавторстві).

10. Українські Січові Стрільці: з початків Української державності. — Львів. — 1997 (у співавторстві).

Mazur O. East Galichina in the First World War (1914-1918).

The dissertation on competition of scientific degree of the candidate of historical sciences on speciality 20.02.22 — military history. — Institute of Humanitarian Studies of State University "Lvivska Polytechnica". — Lviv, 1997.

Social, economic and political situation in the East Galichina during the First World War, its consequences, imperial antiUkrainian policy of Russian tzarism, role and importance of Ukrainian question in the context of international policy are investigated in the dissertation. The significant attention is given to strategy and tactics of Ukrainian political organizations /Main Ukrainian Council (MUC), Union of Liberation of Ukraine (ULU), General Ukrainian Council (GUC), Ukrainian Parliamentary Representation (UPR)/ in the national liberation struggle. It is emphasized, that the war was the peculiar catalyst of this struggle and it promoted the revival of the Ukrainian statehood.

Мазур О.Я. Восточная Галичина в годы Первой мировой войны (1914-1918).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 20.02.22 — военная история. — Институт гуманитарного образования Государственного университета "Львовская политехника". — Львов, 1997.

В диссертации исследуется социально-экономическое и общественно-политическое положение Восточной Галичины во время Первой мировой войны, ее последствия, имперская антиукраинская политика русского царизма, роль и значение украинского вопроса в контексте международной политики. Значительное внимание уделено стратегии и тактике украинских политических организаций (ГУР, СВУ, ЗУР, УПР) в национально-освободительной борьбе, подчеркивается, что война явилась своеобразным катализатором этой борьбы и способствовала возрождению Украинской государственности.

Ключові слова: Головна Українська Рада (ГУР), Союз визволення України (СВУ), Загальна Українська Рада (ЗУР), Українські Січові Стрільці, Західно-Українська Народна Республіка.

Підписано до друку 17.05.97. Формат 60×80 /16.

Папір офсетний №1. Друк трафаретний.

Ум. друк. арк. 1,0. Ум.фарб. відб. 1,0. Зам.№ 473.

Друк НВФ "Українські технології".

290601, МСП Львів, вул. 700-річчя Львова,63*

Тел./факс (0322) 52-03-61; 52-20-49

220820

AB 37.938